

‘Ik ben mijn werk, niet mijn leeftijd’

NAAM Jana Beranová **VLUCHTTE** in 1948 met haar ouders uit Praag, nadat de communisten de macht hadden gegrepen **NA VLUCHTELINGENKAMPEN** en jaren op een Britse kostschool, ging ze economie studeren in Nederland, waar haar ouders inmiddels woonden **ZE VERTAALDE** gedichten van Tsjechische dichters als Miroslav Holub, toen die in eigen land verboden waren, en zeven romans van Milan Kundera, waaronder De ondraaglijke lichtheid van het bestaan **ZELF PUBLICIEERDE** ze een ‘roman in fragmenten’ en zeven dichtbundels, met als laatste de bloemlezing *Werkboek* (2011) **ALS BESTUURSLID** van PEN Nederland (1999-2005) en lid van het Writers in Prison Committee verzette ze veel werk voor onderdrukte schrijvers **VANAF JANUARI 2009** was ze twee jaar stadsdichter van Rotterdam.

Een klein, charmant museum, met overal verwijzingen naar de verschillende fases in haar leven. Zo oogt de woning van Jana Beranová, op de bovenste twee verdiepingen van een negentiende-eeuws pand in het hart van Rotterdam.

Het begint al op de trap. Zodra je hoofd boven de laatste trede uitstijgt, sta je oog in oog met een jonge Václav Havel, de dissidente toneelauteur die president van Tsjechië werd. Zijn ingelijste foto staat tegen de muur op de overloop, die vol hangt met schilderijtjes voorzien van Beranová’s dichtregels. ‘Het is een poster uit 1968 voor een foto-expositie in Praag’, zegt Beranová, die boven aan de trap staat. ‘Dat was nog in de Praagse Lente, de tijd van het socialisme met het menselijk gezicht.’

Naast Havel staat nog een ingelijste poster, met het vers dat Beranová maakte voor Amnesty. ‘als niemand / luistert naar niemand / vallen er doden / in plaats van / woorden’, staat er wit op zwart. ‘In 1975 verkocht ik handgedrukte ansichtkaarten met mijn gedichten op een manifestatie in Amsterdam’, begint ze. ‘Een bestuurslid van Amnesty bekeek ze en vroeg: ‘Heeft u zoiets voor ons?’ Ik had deze regels al in mijn achterhoofd, en schreef ze snel neer. ‘Geweldig’, zei de man. Met mijn buurman, die een drukkerij had bij Amsterdam, heb ik toen honderd zeefdrukken gemaakt, precies als deze poster. Die zijn in korte tijd verkocht; de opbrengst was voor Amnesty. Ze vroegen meteen of ze de tekst verder mochten gebruiken.’

Ze loopt haar huiskamer in, langs de volle boekenkast, met ereplaatsjes voor werk van door haar bewonderde collega’s. Hugo Claus – die ze goed kende – Franz Kafka en Bohumil Hrabal springen eruit, de Tsjechische schrijver die haar ooit uitschold voor ‘Hollandse jakhals’, zoals ze in een hilarisch gedicht beschrijft.

Op een stoel ligt *Werkboek*, de bloemlezing die ze samenstelde van haar werk tussen 1983 en 2010. Het zijn bijna driehonderd pagina’s sprankelende gedichten, gerangschikt per thema. ‘Wie een brug legt / naar een ander / kan altijd heen / en terug’ is een van de kortste. Het prijkte een half jaar op de tram die over de Erasmusbrug reed, toen Beranová stadsdichter van Rotterdam was. Even krachtig, en in zekere zin optimistisch, is *Antwoord*: ‘Macht loopt altijd / naar eigen afgrond // macht licht nooit / maar ontbloot tanden // je weet heel goed / dat macht blind is // hoe komt ze dan toch / aan die bebloede handen’

De regels ‘Als niemand luistert naar niemand..’ staan niet in de

bloemlezing. ‘Tja, ik weet ook niet waarom’, zegt Beranová. Ze moet lachen. ‘Het is mijn gedicht ook niet meer, ik heb het aan Amnesty gegeven.’ Dan is de zithoek bereikt, en begint een gesprek over haar leven en haar werk, waarin mensenrechten zo’n belangrijke rol spelen.

Haar gedichten gaan over rivieren, steden, liefde en dood, maar even vaak over vrede en macht. Jana Beranová, aan wie Poetry International in juni een speciaal programma wijdt, is echter ‘geen politiek schrijver’, hooguit ‘betrokken bij de maatschappij’. ‘Dat optreden voor Amnesty-leden, ik zou het zó weer doen. Een fantastisch publiek.’

TEKST: MARNIX DE BRUYNE
FOTOGRAFIE: PIETER VAN DER MEER

Jana Beranová is nog een schoolmeisje als haar ouders besluiten Tsjecho-Slowakije te ontvluchten. Het is 1948, negen maanden nadat de communisten de macht hebben gegrepen. Haar oom zit dan drie maanden gevangen: hij kreeg zeven jaar cel omdat hij enkele artikelen had geschreven in een blaadje van de sociaal-democraten, de ‘vijand’ in de ogen van de communisten. Op zekere dag komen vier mannen in burger haar vader zoeken, die dan niet thuis is. Hij weet genoeg. Met zijn gezin vlucht hij door de bergen naar Beieren, een vlottocht van twee dagen, waar ze in een opvangkamp terecht komen.

Beranová verblijft er een half jaar, waarna een hulporganisatie haar aan een plek helpt op een kostschool in Groot-Brittannië. ‘Het kamp was in feite een asielzoekerscentrum’, vertelt ze. ‘Daarom begrijp ik goed wat asielzoekers doormaken, vooral die verschrikkelijke verveling. Het is belachelijk dat ze niet mogen werken. Als je de hele dag niets te doen hebt, word je gek.’

Het is haar verleden van vlucht en ballingschap, zegt ze, dat haar heeft ‘bestempeld’. ‘Hierdoor ben ik geïnteresseerd geraakt in mensen die onderdrukt zijn, vermoed ik. Dat heeft wortel geschoten.’

Een voorbeeld daarvan zijn de ‘cahiers’ die ze in de jaren zeventig publiceerde met vertalingen van Tsjechische dichters, wier werk in hun eigen land was verboden. Zoals Miroslav Holub en Milan Kundera, wier romans ze later vertaalde. ‘Holub was arts en microbioloog, zijn gedichten schreef hij in zijn vrije tijd. Eerst was hij tegen de Russische inval van 1968. Op een bepaald moment echter sprak hij zijn steun uit aan het regime, in een radiotoespraak. Het was voor hem de enige manier om niet ontslagen te worden. Veel mensen hebben hem dat verweten. Ik niet, ik wil niet oordelen over mensen. Holub deed bloedonderzoek om kanker te bestrijden, dat kon hij nu voortzetten. Ik begreep dat wel.’

Recenter voorbeeld is haar werk voor PEN Nederland, waar ze vanaf 1999 zes jaar lang bestuurslid was, en voor het Writers in Prison Committee werkte. ‘Je schrijft brieven naar allerlei regeringen, zet acties op. Dan was er weer een Chinese professor die een boek wilde maken over de Oeigoeren, alleen over de geschiedenis en gewoontes van dit

'Tijdens het met champagne besproeiende staatsbezoek in Den Haag, vroeg Havel me discreet een biertje te regelen'

islamitische volk in China. Kreeg hij elf jaar cel voor, echt krankjorum.' Door dit werk leerde ze ook de Turkse uitgever Ragip Zarakolu kennen, inmiddels een goede vriend van haar. 'Hij werd vorig jaar gevangengezet op grond van de Antiterrorwet en is in het verleden al 35 keer voor de rechter gesleept, omdat hij boeken over de Armeense en de Koerdi-

'Bij het begin van de revolutie in Tunesië, dacht ik meteen: dit is een tweede Jan Palach'

sche kwestie publiceerde (zie ook pagina 6, red.). Hij is twee weken geleden vrijgelaten, zodat hij zich kon voorbereiden op zijn rechtszaak van 2 juli. Ik heb hem net gemaild of hij wil dat ik bij het proces ben. Zo ja, dan kom ik. Soms werkt internationale aandacht echter averechts.'

Ze noemt dit werk 'gewoon een taak die sommige mensen op zich nemen' en vindt al helemaal niet dat elke schrijver of dichter 'geëngageerd' moet zijn. 'Welnee, dat moet iedereen zelf weten. Ik ben zelf ook geen politiek schrijver, ik ben betrokken bij de maatschappij, dat wel.' Dat bleek vorig jaar heel duidelijk, toen ze rond het 50-jarige jubileum van Amnesty vier keer optrad voor leden van de organisatie, met de strijkers van het EnsembleCaméléon. 'Volle zalen, een fantastisch, aandachtig publiek - ik zou het zo weer doen', zegt ze erover.

Tijdens de concerten droeg ze twee gedichten voor over Jan Palach, de Tsjechische jongen die zichzelf in 1969 in brand stak in Praag, na de Russische inval. 'Toen in Tunesië de revolutie begon na de zelfverbranding van die groenteverkoper daar, dacht ik onmiddellijk: dit is een tweede Jan Palach. Dezelfde wanhoopsdaad, dezelfde tragiek. Daarom wilde ik die gedichten in het programma opnemen.'

Beranová weet nog hoe geschokt ze was toen ze het nieuws over Palach vernam. 'Het was vreselijk, dat kan ik niet uitleggen. Veel mensen hadden dezelfde reactie. Overal hebben mensen gedichten aan Palach gewijd, ontdekte ik. Een Duitser dichter, Ingo Cesare, had elk jaar een gedicht over hem geschreven, vijftienvintig jaar lang.' Teksten als deze, uit vijftien Europese landen, bundelde ze in *Hommage aan Jan Palach*, een boek dat ze in 1994 publiceerde, op zijn 25ste sterfdag.

'Het tragische van Palach was dat hij het zo dom heeft aangepakt, dat hij zo lang moest lijden. Hij liep met een emmertje benzine naar het Wenceslasplein, legde brieven met zijn motieven neer in een tas, stak zichzelf in brand en begon te rennen. Drie dagen heeft hij in het ziekenhuis gelegen, in het pikkedonker: zijn oogleden waren helemaal verbrand. In 1994 sprak ik de chirurg die hem had verzorgd. "Wij wisten dat

hij het niet zou halen, maar Palach beseftte dat niet", vertelde hij. Palach bleef maar vragen naar de reacties op zijn daad.'

'Vlak voor hij stierf hebben ze hem nog een kort interview afgenomen, ik heb die opname. Opvallend is hoe helder en precies hij zijn motieven bleef herhalen. Zijn daad was niet zozeer een protest tegen de komst van de Russen, maar meer uit wanhoop over de Tsjechen, die de moed lieten zakken. Hij wilde hen weer in beweging krijgen. De artsen hebben die opname verstoep. De regering wilde Palach afschilderen als een beetje gek, het interview bewees dat dit onwaar was. Pas na de bevrijding zijn die fragmenten openbaar gemaakt.'

De Fluwelen Revolutie van 1989 betekende ook voor Beranová een grote bevrijding. Omdat ze een boek over de Russische inval had samengesteld, was ze persona non grata geworden in Tsjecho-Slowakije. Dat inreisverbod viel nu weg. 'Zodra het kon, ging ik naar Praag. Vanaf begin december maakte ik er reportages, voor radio en kranten. Op 29 december werd Havel gekozen tot president en met Oudjaar liep ik met duizenden juichende Tsjechen de hele nacht over straat. Daar kreeg ik een huilbui. Mijn ouders hadden daar moeten zijn, vond ik, zij hadden hun hele leven op de bevrijding gewacht, maar waren toen al dood.'

Direct aan het begin van dit verblijf bood ze Havel een exemplaar aan van *Abel & Kaïn waren ook broers*, haar boek over de Russische inval. Ook later heeft ze hem een paar keer ontmoet. 'Bij zijn eerste staatsbezoek aan Nederland werd ik officieel aan hem voorgesteld, terwijl we elkaar al kenden', vertelt ze grinnikend. 'Daar stond hij dan met zijn vrouw Olga, met haar tasje vol sigaretten die ze maar bleef roken. Overal gingen dienbladen rond met champagne, maar Havel vroeg discreet of ik hen aan een biertje kon helpen. Dat heb ik toen voor ze geregeld.'

Havels begrafenis, in december vorig jaar, was ook zo'n moment waar Beranová per se bij wilde zijn. 'Ik móest langs de kist lopen, al stond er een rij van drie uur. Met duizenden anderen stond ik op de binnenplaats van de burcht in Praag naar een groot scherm te kijken, waarop de begrafenis te zien was. Ik zag het ook als afsluiting van een periode in mijn leven. Die tijd van dissidenten, waarvan Havel het symbool was, al die mensen die ik had vertaald, dat was allemaal voorbij, beseftte ik, klaar, weg.'

Met haar eigen dood is Beranová nog allesbehalve bezig. Haar tachtigste verjaardag, begin mei, heeft ze niet gevierd - 'ik vier nooit verjaardagen, dat is zó Nederlands' - en ze heeft nog veel te veel plannen. In september gaat ze weer aan een boek beginnen, daarvoor wachten allerlei optredens. Zoals de speciale avond die Poetry International aan haar wijdt, op 13 juni in de Rotterdamse schouwburg. Het wordt een soort *Zomergasten*, zegt ze, een gesprek met de Poetry-directeur Bas Kwakman, met geluidsoptnames en beeldprojecties. 'Fiets je?' vraagt ze ineens, en komt even later terug met een groene zadelhoes op haar hoofd, daterend uit haar tijd als stadsdichter van Rotterdam. 'De vaste aarde / en toch beweegt ze / als je hard gaat / op de fiets', staat erop.

'Ik bood dit een Chinese schrijfster aan, die er heel raar naar keek. Je kunt ook dit ermee doen, zei ik, en zette het op mijn hoofd. Iedereen lachen. Een filmpje van dat moment zal ook worden getoond. Ach, ik heb veel gekke dingen gedaan.' Beranová is 'zeer vereerd' met de avond, zegt ze. 'Maar ik heb wel benadrukt dat ze het niet mogen op hangen aan het kroonjaar dat ik zou hebben bereikt. Ik ben mijn werk, niet mijn leeftijd.'

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl

Pukkelige pubers

POLMAN IN DE POLDER

Wat zal er gebeuren op de dag dat Amerikaanse troepen Nederland binnenvallen omdat een staatsburger van de VS door het Internationaal Strafhof wordt berecht? Volgens CDA'er Ormel is Nederland 'er volledig klaar voor een aanval af te slaan'.

Op 31 december 2000 tekende de diplomaat David Scheffer namens Bill Clinton het Statuut van Rome. Hij had op dat moment nog twintig dagen te gaan als president. Een Republikeinse oorlogsverklaring tegen het Internationaal Strafhof (ICC) volgde. Senator Jesse Helms, voorzitter van het machtige Foreign Relations Committee, blèrde: 'Het ICC is een monster dat we moeten neerslaan voordat het ons verslindt!' Jesse Helms was het soort man dat hoorzittingen steevast begon met de dwingende vraag aan de getuige: 'Geloof u in Jezus Christus?' Dat kerk en staat gescheiden zijn, zelfs in de Verenigde Staten, boeide hem niet.

Niet alleen ont-ondertekende Clintons opvolger, George W. Bush, het Statuut van Rome, het oprichtingsverdrag van het ICC, maar hij stelde ook een wet in werking die de VS het recht geeft om Amerikaanse staatsburgers te bevrijden als die gevangen worden gehouden met de intentie ze aan het ICC uit te leveren.

De 'The Hague Invasion Act' lijdt sindsdien een vergeten bestaan. Joost Lagendijk, tot 2009 Europarlementariër namens GroenLinks, was denk ik de laatste die geprobeerd heeft de VS te bewegen de wet te herroepen. Dat was zowat een decennium geleden. Hij pleitte er in Brussel voor van Washington te eisen dat het de wet zou intrekken, omdat die volgens Lagendijk net zo'n ernstige aanval was op het internationaal recht als *waterboarding*.

De vergelijking was mooi gevonden, maar het Europees Parlement gaapte en wuifde de resolutie weg. Nederland staat er dus alleen voor, als de *Yanks* komen. We lusten ze rauw. 'Onze defensie is er volledig klaar voor en kan een aanval afslaan', wist de voorzitter van de Tweede Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken Henk Jan Ormel (CDA) ooit zeker.

Maar verder? De Amerikaanse invasie lééft niet. Op Facebook heeft 'The Hague Invasion Act' om precies te zijn één Like. Dries Roelvink heeft er al twee! 'Toiletpotwerpen', echter, houdt op Google maar liefst 246.000 Nederlanders bezig.

Ook mijn voorstellingsvermogen schiet al gauw te kort. Ik zie nog wel Amerikaanse vliegdekschepen die bij Scheveningen voor anker dobberen. Ik zie badgasten die zich nog maar eens insmeren terwijl een bataljonnetje Amerikaanse tieners in een kogelwerend harnas van 125 kilo, met helmen op hun gepukkelde hoofden, spetterend aan land waggelt en vervolgens richting Voorburg tijgert, waar die ochtend Condoleezza Rice aan het ICC zal worden voorgeleid. De F16 is nog in productie en onze Leopard-bemanningen vechten in Afghanistan mét de Amerikanen, dus Mark Rutte kán niet anders dan hard lachen, en de 8th Mountain Division die aan parachutes op het Binnenhof neerdaalt van harte welkom heten, en zijn tevredenheid uitspreken over de grote opkomst. Ik zie Wilders ook nog wel voor me:

die laat zich door zijn bodyguards richting een Amerikaanse sergeant duwen en vraagt of die hem straks naar de VS kan meenemen.

De invasie eindigt uiteraard met het halve Amerikaanse leger gestrekt in Haagse coffeeshops, want ook de wietpaswet geldt volgens Washington niet voor Amerikaanse staatsburgers.

Nederland staat er alleen voor, als de Yanks binnenvallen

Ik zal die dag denken aan een verhaal van Benjamin B. Ferencz, ooit een van de aanklagers in Neurenberg en een van de vele Amerikaanse staatsburgers die hartstochtelijk vóór het ICC zijn. Op een dag niet idioot lang geleden kreeg Benjamin B. Ferencz een telefoontje uit Washington. Het was oud-minister van Defensie Robert McNamara, die hij nog nooit had ontmoet. McNamara vroeg of Ferencz met hem een opinieartikel voor *The New York Times* wilde schrijven, waarin ze zouden pleiten vóór Amerikaanse aansluiting bij het ICC. Ferencz antwoordde: 'U moet zich ervan bewust zijn dat er mensen zijn die roepen om úw vervolging als oorlogsmisdadiger, omdat u troepen naar Vietnam stuurde zelfs toen al duidelijk was dat de oorlog verloren was. Waarom wilt u het ICC steunen?' 'Omdat', antwoordde McNamara, 'als ik toen had geweten dat wat ik deed onwettig zou kunnen zijn, ik het niet gedaan zou hebben.'

LINDA POLMAN
www.lindapolman.nl